

НАЦІОНАЛЬНА І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК. 338.432:330.341.1

Борис ПОГРІЩУК, Галина ПОГРІЩУК

ПРИРОДНО-РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Представлено оцінку природно-ресурсного забезпечення інноваційно-орієнтованого розвитку аграрного сектора економіки. Досліджено питання зональної концентрації сільськогосподарських земель та удосконалення системи землекористування. Запропоновано та обґрунтовано систему забезпечення та використання природно-ресурсного потенціалу в процесі екологобезпечного ведення інноваційно-орієнтованого сільськогосподарського виробництва. Обґрунтовано потребу раціонального використання та збереження біосистеми, зважаючи на переорієнтацію економічного розвитку на інноваційну основу, використання нових підходів до ведення системи господарювання та необхідність комплексного вирішення еколого-економічних проблем. Визначено домінанти раціонального природокористування у складі екологічної концепції інноваційно-орієнтованого розвитку аграрного сектора, виходячи з потреби продовольчої та екологічної безпеки, що є обов'язковою умовою формування системи національної безпеки держави.

Природно-ресурсний потенціал розглянуто у взаємозв'язку і взаємозалежності всіх його елементів. Для забезпечення дієвості природоохоронних заходів відзначена актуальність поєднання особливостей формування і використання природно-ресурсної основи на регіональному рівні. Запропонована система використання природно-ресурсного потенціалу враховує не лише соціальні інтереси суспільства, а й екологічні та базується на потребі зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище й мінімізації екологічних ризиків на основі використання інноваційних технологій у сільськогосподарському виробництві та дієвої системи відповідальності за екологічні порушення.

Доведено, що стійкість екосистеми може бути досягнуто за умови науково-обґрунтованого раціонального використання природно-ресурсного потенціалу та комплексного введення природоохоронних заходів. З цією метою обґрунтовано доцільність перегляду концепції сільськогосподарського виробництва в умовах суперечності між економічною доцільністю та екологічною безпекою. Запропоновано екологічну концепцію розвитку інноваційно-орієнтованого ведення сільськогосподарського виробництва, що слугуватиме основою для стратегічної державної екологічної політики та забезпечить гармонійний розвиток продуктивних сил агропродовольчого комплексу. Концепцією передбачено поетапну реалізацію

поставлених завдань за такими напрямками: активізація еколого-організуючої діяльності різних рівнів влади; забезпечення матеріальних, культурних і духовних потреб життєдіяльності людини з урахуванням можливостей самовідтворення і самовідновлення довкілля; формування ефективного організаційно-економічного механізму інноваційно-орієнтованого відтворення з наступним збереженням аграрних ресурсів довкілля гармонійного збалансованого поєднання галузей суспільного виробництва з фактичним станом довкілля; зростання питомої частки бюджетних ресурсів спрямованих на природовідтворювальні цілі.

Ключові слова: аграрний сектор економіки, природно-ресурсне забезпечення, інноваційно-орієнтований розвиток.

JEL: Q 10

Постановка проблеми. Екологічно обґрунтоване використання природних ресурсів та охорона навколишнього природного середовища взаємопов'язані з усіма сферами діяльності людини, зокрема визначають орієнтири трансформації процесів суспільного відтворення на інноваційній основі, де визначальною передумовою є раціональне природокористування.

З огляду на подальше загострення питань, пов'язаних зі сталим використанням природних ресурсів та налагодженням дієвого міжнародного співробітництва щодо попередження негативних наслідків деградації довкілля, в найближчі роки однією з нагальних проблем розвитку міжнародних відносин є запровадження основ глобального інтегрованого управління у сфері захисту навколишнього природного середовища [1].

Подальший розвиток аграрного сектора має поєднувати економічну ефективність та екологічну спрямованість екстенсивного сільського господарства і переваги інтенсивного виробництва. При цьому застосування передових досягнень науки і техніки дозволять значно підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва, розширити ареали втілення інноваційних розробок. Відтак, основний напрямок подальшого розвитку сільського господарства вбачається в інноваційно-орієнтованому типі відтворення.

Проте нині використання новітніх методів господарювання досить часто є однобічним, тобто спрямоване лише на отримання економічних результатів, відтак завдається суттєва шкода екологічній системі, що призводить до наслідку негативного, антропогенного впливу на: стан та якість ґрунтів, що веде до їх деградації, зниження родючості і, як наслідок, зумовлює погіршення стану навколишнього природного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість наукових праць присвячена проблемам взаємодії навколишнього природного середовища та розвитку економічних систем, зокрема слід відзначити праці таких вчених, як: В. Андрійчука, І. Банєвої, В. Борисової, О. Варченко, О. Вишневської, В. Гавриша, М. Гладія, В. Галушко, І. Гончаренко, О. Гудзинського, А. Даниленко, Б. Данилишина, М. Калінчика, О. Карасьової, А. Ключник, О. Котикової, П. Коренюка, Г. Купалової, О. Новікової, М. Талавирі, О. Ульянченко, Ю. Ушкаренко, І. Червена, М. Хвесика, О. Шобаніної, В. Яценко та ін. В роботах науковці значну увагу приділяють проблемі формування та реалізації дієвих механізмів по вирішенню екологічних проблем. Втім нині особливої актуальності набуває питання природно-ресурсного забезпечення, раціонального використання та збереження біосистеми, зважаючи на переорієнтацію економічного розвитку на інноваційну основу, використання нових підходів до ведення системи господарювання та потребу комплексного вирішення еколого-економічних проблем.

Мета і завдання дослідження. Обґрунтування системи забезпечення та використання природно-ресурсного потенціалу в процесі ведення інноваційно-орієнтованого сільськогосподарського виробництва та визначення доміант раціонального природокористування у складі екологічної концепції інноваційно-орієнтованого розвитку аграрного сектора. Забезпечення інноваційної спрямованості аграрного виробництва вимагає розробки напрямів щодо підвищення темпів виробництва високоякісних продуктів харчування, застосування екологобезпечних та енергозберігаючих технологій, впровадження інноваційних розробок, що зменшують негативний вплив виробничих процесів на навколишнє середовище. Вирішення поставлених завдань неможливе без раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, екологізації сільськогосподарського виробництва, що дозволить створити умови для раціонального використання земельних ресурсів, забезпечить відтворення родючості ґрунтів та виробництво екологічної продукції.

Виклад основного матеріалу. Світова кон'юнктура сприятливо складається для підвищення ролі аграрного сектору в структурній політиці України. До 2030 р. попит на продовольство зросте на 30–40%. Для збільшення своєї частки на світовому сільськогосподарському ринку Україна має один з найбільших районів земель сільськогосподарського призначення після Аргентини, Мексики, Китаю, США, Канади та Росії [2].

Розвиток аграрного сектора економіки є пріоритетним напрямом економічної політики держави, що визначається необхідністю формування продовольчої безпеки країни, формування власної сировинної бази для забезпечення завантаженості виробничих потужностей, підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної економіки та збільшення бюджетних надходжень від сільськогосподарського виробництва. Інноваційно-орієнтований розвиток сільського господарства передбачає формування екологічно-стійких виробничих агросистем інноваційного типу, де інноваційні технології виробництва сприяють виробництву еколого-безпечної сільськогосподарської продукції та формуванню ринку екологічної продукції. Дотримання вимог та норм екологічної безпеки має здійснюватися за допомогою системи державного та громадського екологічного контролю, які забезпечують проведення перевірок і притягнення винних осіб до юридичної відповідальності, залежно від ступеня екологічної небезпеки й припинення екологічно-небезпечної діяльності.

За останні сторіччя навколишнє природне середовище піддалося зростаючому антропогенному впливу, що сприяло дестабілізації екологічної ситуації. З розвитком науково-технічного прогресу, особливо в аграрному секторі, спостерігається зростання антропогенного тиску на довкілля, проте ростуть і можливості людини щодо збереження природного середовища. У той самий час з'явилася тенденція зниження здатності природного середовища нейтралізувати шкідливий всебічний вплив, тобто втрата природою частини "імунітету".

Інноваційно-орієнтований розвиток економіки потребує створення дієвої системи виробничо-ресурсного забезпечення, в свою чергу для ефективного розвитку аграрного сектора обов'язковою умовою є природно-ресурсне забезпечення його функціонування.

Україна володіє потужним природно-ресурсним потенціалом. Проте недосконалі технології землеробства, екстенсивний характер сільськогосподарського виробництва, недбале ставлення до земельних ресурсів, що знаходяться у розпорядженні суб'єктів економічної діяльності за відсутності замкнутого циклу використання, призводять до суттєвого погіршення якості земельних ресурсів та посилення проблем техногенного характеру.

Щороку в Україні відбувається утворення більше однієї тисячі гектарів порушених земель, що втратили свою господарську та екологічну цінність через порушення ґрунтового покриву внаслідок виробничої діяльності людини або дії природних чинників.

Водні ресурси України доволі обмежені. Проте їх використання є неефективним та нераціональним. Протягом 20-го сторіччя з метою збільшення господарського використання води відбулося масштабне зарегулювання ріки Дніпро та інших рік, що зумовило техногенні порушення 70–80% руслового стоку та підпір ґрунтових вод і регіональне підтоплення земель. Незважаючи на істотне скорочення обсягів водокористування (у порівнянні з 1990 р. майже вдвічі) та відповідне зменшення техногенного навантаження на водні об'єкти, екологічний стан поверхневих і підземних джерел водопостачання не покращується [3].

Замість сталого розвитку всіх складових аграрної сфери відбувається майже одновекторна спрямованість на реалізацію інтересів капіталу з метою одержання "ефекту масштабу", деформацію структури сільськогосподарського виробництва внаслідок скорочення тваринництва, скорочення працівників, монокультуризацію тощо. Щодо екологічної ситуації, характерним є катастрофічний стан ґрунтів (еродована майже третина орних земель), виснаження земельних ресурсів нинішніми орендарями. Порушуючи вимоги плодозміни, раціональної структури посівів вони, з року в рік вирощують найприбутковіші культури – пшеницю, ячмінь, соняшник і ріпак, кукурудзу. Внаслідок незбалансованого внесення поживних речовин із мінеральними та органічними добривами, недотримання науково обґрунтованих сівозмін, високої розораності угідь. Вміст гумусу в ґрунтах порівняно з 1990 р. знизився до 0,2% [4; с. 27].

Природно-ресурсний потенціал необхідно розглядати у взаємозв'язку і взаємозалежності всіх його елементів. Для забезпечення дієвості природоохоронних заходів актуальним є поєднання особливостей формування і використання природно-ресурсної основи на регіональному рівні, тобто з урахуваннями природних властивостей.

Запропонована система використання природно-ресурсного потенціалу (рис. 1) враховує не лише соціальні інтереси суспільства, а й екологічні та базується на потребі зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище й мінімізації екологічних ризиків на основі урахування інноваційних технологій у сільськогосподарському виробництві та дієвої системи відповідальності за екологічні порушення.

Україна за своїми природно-кліматичними умовами і територіальним розподілом характеризується високою природною родючістю. За природно-ресурсними властивостями існують потенційні можливості у нарощуванні валового виробництва сільськогосподарської продукції.

Основним природним ресурсом, який використовується в аграрному секторі, є земля. Саме тому особливу роль при дослідженні проблеми природно-ресурсного забезпечення аграрного сектора відіграє землекористування у контексті розвитку галузі при поєднанні біологічних і економічних критеріїв.

Із 60,3 млн. гектарів загальної площі України – 69,0% припадає на сільськогосподарські угіддя, які за якісним складом та рівнем біопродуктивності не мають рівних у світі. Частка земельних ресурсів у складі продуктивних сил держави становить понад 40%. У ресурсній забезпеченості сільськогосподарського виробництва земля становить 40–44%, трудові ресурси займають 38–39%, основні виробничі фонди та оборотні засоби – 20–21%. Основна база землеробства України розміщується на чорноземах та ґрунтах чорноземного типу, які становлять 60,2% площі орних земель. У складі сільськогосподарських угідь зосереджено основну частку особливо цінних земель

(36,7% від їх загальної площі), у тому числі орних земель 44,8% від загальної площі ріллі [5].

Рис. 1. Система забезпечення та використання природно-ресурсного потенціалу в процесі екологічнобезпечного ведення інноваційно-орієнтованого сільськогосподарського виробництва

За даними Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру загальна площа сільськогосподарських угідь (на кінець 2015 р.) – 41,5 млн. га, у тому числі рілля – 32,5 млн. га [6].

Встановлено, що концентрація сільськогосподарських земель є найбільшою у Дніпропетровській, Одеській і Полтавській областях, найменшою – в Закарпатській, Чернігівській та Івано-Франківській областях. Проте на одну людину найменше посівних площ припадає у Івано-Франківській області, а найбільше – в Кіровоградській і Миколаївській областях. Концентрація сільськогосподарських земель на одне сільськогосподарське підприємство є найменшою у Запорізькій та Чернівецькій областях, а найбільше – у Чернігівській.

Провідну роль у забезпеченні зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції відіграє удосконалення системи землекористування та створення оптимальної структури посівних площ залежно від природно-кліматичних умов та зональної спеціалізації. У регіональному вимірі Україна характеризується досить значними особливостями ґрунтового покриву, кліматичними відмінностями й економічними

умовами. Територія країни хоч і розташована в помірному кліматі, проте під впливом природних і економічних факторів може бути поділена на три основних зони, які за співвідношенням площ із лісовим покривом і відкритих земель названі Полісся, Лісостеп і Степ [7]. Концентрацію сільськогосподарських земель за природними зонами країни зображено на рис. 2.

Рис. 2. Концентрація сільськогосподарських земель за природними зонами країни (в середньому за 2011– 2015 рр.), тис. га

Примітка. Розраховано і побудовано з використанням [6].

Останніми роками особливо загострилася проблема погіршення якісного та екологічного стану сільськогосподарських угідь. Одним з головних чинників деградації земель в Україні є ерозія ґрунтів. Загальна площа сільськогосподарських угідь, які зазнали впливу водної ерозії, складає 13,3 млн. га, в тому числі 10,6 млн. га орних земель; вітровій ерозії систематично піддається більше 6 млн. гектарів. У зональному відношенні найбільша площа деградованих і малопродуктивних орних земель знаходиться в зоні Лісостепу. Структурна та екологічна незбалансованість земельного фонду суттєво погіршує ефективність використання та охорони земель. У складі сільськогосподарських угідь частка ріллі в середньому по Україні становить 78,0%. Найвищий рівень розораності сільгоспугідь у Херсонській області – 90,2%, Черкаській – 87,6%, Кіровоградській – 86,4%, а найменший рівень у Закарпатській – 44,3%, Івано-Франківській – 60,3% та Львівській – 62,9% областях [6].

Встановлено, що актуальним питанням є посилення антропогенною діяльністю ерозія ґрунтів, особливо у лісостеповій і степовій зонах. Понад 4 млн. га орних земель уражено дефляцією ґрунтів (видуванням). Пилові бурі виникали у лісостеповій зоні за останні 40 років 16 разів і знесли мільйони тонн родючих ґрунтів у Луганській, Донецькій, Запорізькій, Дніпропетровській, Херсонській і Миколаївській областях. Розвиток пилових бур спричинює деградацію ґрунтів через їхнє активне виснаження і нераціональні агротехнічні заходи.

Перехімізація, яка призвела до накопичення у ґрунтах, продуктах харчування та воді шкідливих для здоров'я людей, тварин і рослин хімічних елементів і сполук (нітратів, нітритів, важких металів, пестицидів), стала причиною розвитку ще одного негативного явища – витрати рекреаційних ресурсів. Через значні забруднення великі площі рекреаційних зон, особливо у південних районах України, де зосереджено до 30% усього курортно-рекреаційного фонду, почали втрачати свої рекреаційні, оздоровчі функції (Приазов'я, Одещина) [8].

В умовах суперечності між економічною доцільністю та екологічною безпекою сільськогосподарського виробництва потребує перегляду концепція його розвитку.

Екологічна концепція розвитку інноваційно-орієнтованого ведення сільськогосподарського виробництва слугуватиме основою для стратегічної державної екологічної політики, яка має забезпечити гармонійний розвиток продуктивних сил агропродовольчого комплексу та передбачає поетапну реалізацію окреслених завдань за напрямками: активізація еколого-організуючої діяльності різних рівнів влади; забезпечення матеріальних, культурних і духовних потреб життєдіяльності людини з урахуванням можливостей самовідтворення й самовідновлення довкілля; формування ефективного організаційно-економічного механізму інноваційно-орієнтованого відтворення з наступним збереженням аграрних ресурсів довкілля гармонійного збалансованого поєднання галузей суспільного виробництва з фактичним станом довкілля; зростання питомої частки бюджетних ресурсів, спрямованих на природовідтворювальні цілі. Нині підлягають перегляду питання щодо забезпечення підвищення ефективності використання природних ресурсів, формування потенціалу для раціоналізації; мінімізації та переробки відходів господарської діяльності; урахування біологічних процесів росту та розмноження живих організмів, створення дієвої системи забезпечення розвитку біоекономіки в Україні. Оскільки саме "біоекономіка" базується на парадигмах виробництва, яке пов'язане з біологічними процесами, вона використовує природні ресурси із навколишнього середовища, потребує мінімальних витрат енергії і не забруднює довкілля, оскільки вхідні ресурси використовуються не один раз та повністю перетворюються в екосистемі [9].

Стратегія "Європа 2020" закликає використовувати біоекономіку як ключовий елемент для осмисленого і "зеленого" зростання в Європі. Досягнення в дослідженнях з біоекономіки та інноваційної діяльності дозволять Європі поліпшити управління своїми поновлюваними біологічними ресурсами і відкрити нові та різноманітні ринки продуктів харчування і біопродуктів. Відповідно до зазначеної вище європейської Стратегії, біоекономіка належить до стійкого виробництва і перетворення біомаси у низку харчових, промислових продуктів, продуктів для здоров'я, а також у волокна та енергію. Відновлювана біомаса включає у себе будь-який біологічний матеріал (сільськогосподарський, лісовий та тваринного походження, включаючи рибу) як продукт сам по собі або як сировина [10].

Як будь-яка складна форма діяльності, раціональне природокористування неможливе без достовірної інформації про природні ресурси та стан навколишнього середовища, тому повинна бути достовірною. Тільки в цьому випадку можна прогнозувати несприятливі зміни щодо природокористування. Для цього необхідна реалізація таких заходів, як:

– розвиток єдиної державної системи екологічного моніторингу на всій території країни, включаючи моніторинг біотичних і абіотичних компонентів природного середовища та вдосконалення системи обліку та контролю ядерних матеріалів,

радіоактивних речовин і відходів, включаючи безкоштовний доступ громадян до інформації у сфері екології, життєво важливої для їх безпеки;

– вдосконалення нормативної бази, що регламентує взаємодію органів виконавчої влади, що здійснюють державний екологічний моніторинг;

– створення методології екологічного моніторингу, а також технічне та матеріальне забезпечення діяльності системи екологічного моніторингу й забезпечення достовірності та порівняності отриманих даних по окремих галузях економіки і регіонах країни;

– виявлення і позначення на місцевості всіх територій, що зазнали хімічного забруднення в масштабах, які становлять небезпеку для навколишнього середовища і населення;

– інвентаризація екологічно небезпечних виробництв, споруд та поховань відходів; оцінка ризику виникнення надзвичайних екологічних ситуацій та шляхів їх запобігання;

– інвентаризація території для виявлення та спеціальної охорони земель, придатних для виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції, водних об'єктів із стратегічними запасами питної води, природних комплексів, що виконують особливо важливі середовище-утворювальні функції і володіють особливим рекреаційно-оздоровчим значенням;

– формування системи державних кадастрів природних ресурсів, особливо охоронюваних природних територій та територій традиційного природокористування;

– забезпечення відкритості інформації про стан навколишнього середовища і можливих екологічних загроз;

– інформаційне забезпечення обліку результатів державної екологічної експертизи всіх проектів, програм і об'єктів, що підлягають обов'язковій екологічній експертизі [11].

На рівні адміністративно-територіальних об'єднань слід запровадити систему еколого-економічного обліку, метою якої було б врахування та включення екологічних факторів у виробничих процесах. Оцінка і облік екологічних факторів, а також врахування ресурсних обмежень необхідні в проектному та інвестиційному аналізі на підприємствах, при стратегічному плануванні розвитку територій, обґрунтуванні пріоритетних напрямів розвитку національної макроекономіки та економіки на рівні регіону. Для подібних цілей використовується сукупність спеціальних методів, які є невід'ємною частиною екологічно орієнтованого маркетингу, фахівців з обліку екологічних факторів і ресурсних обмежень в проектному та інвестиційному аналізі, при обґрунтуванні "зелених" бізнес-планів підприємств, розробці та реалізації стратегічних планів і цільових програм охорони довкілля, обґрунтуванні конкретних інструментів і методів управління природокористуванням.

Відносну стійкість екосистеми може бути досягнуто за умови науково-обґрунтованого раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, комплексного введення природоохоронних заходів, передусім для земельних, водних, лісових ресурсів [12]. Такий підхід ґрунтується на застосуванні механізму забезпечення підвищення рівня екологічної безпеки; урахуванні допустимих меж використання природних ресурсів; розробці, впровадженні та використанні нових технологій, у тому числі природоохоронних; управління якістю навколишнього середовища та природокористування. Таким чином досягнутий рівень природокористування забезпечить інноваційно-орієнтований розвиток аграрного сектору.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дотримання продовольчої та екологічної безпеки є обов'язковою умовою формування системи національної безпеки держави. Відтак спрямованість на підвищення якості продукції для

забезпечення матеріальних, духовних та культурних потреб людини, що в процесі інноваційно-орієнтованого сільськогосподарського виробництва може бути досягнуто шляхом раціонального використання природних ресурсів та застосування екологобезпечних ресурсозберігаючих і природо-відновлювальних технологій. Сучасний стан економіки аграрного сектора об'єктивно вимагає переходу на інноваційні методи господарювання із широким використанням новітніх засобів ведення сільськогосподарських робіт, веденням тваринництва та рослинництва за умови збереження природно-ресурсного потенціалу.

Завдяки природно-кліматичним умовам та природно-ресурсним властивостям Україна характеризується високою природною родючістю та має потенційні можливості щодо збільшення валового виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції. Формування передумов до запропонованого типу розвитку аграрного сектора базується на принципах пріоритетності збереження природних ресурсів, розширення сфер використання альтернативних джерел енергії, збереження та відновлення родючості ґрунтів і запровадження інноваційних технологій у виробничі процеси.

Подальші дослідження формування системи інноваційно-орієнтованого розвитку аграрного сектора потребують опрацювання механізму проведення ефективної політики, що передбачає об'єднання економічних, екологічних і соціальних процесів для досягнення оптимального використання наявних ресурсів та їхнього раціонального розподілу.

Список використаних джерел

1. Хвесик М. А. Глобальні детермінанти регулювання природокористування: еколого-економічний аспект / М. А. Хвесик // *Раціональне природокористування – важлива умова ноосферного розвитку України: матеріали IV з'їзду Спілки економістів України та Всеукр. наук.-практ. конф.* / за заг. ред. В. В. Оскольського – К., 2011. – С.157–167.
2. Савельєв, Євген Реформування української економіки: невідкладність і пріоритетність / Євген Савельєв, Віталіна Куриляк // *Журнал європейської економіки.* – 2014. – Т. 13, № 4. – Груд. – С. 387–400.
3. Яценко Л. Д. Обґрунтування індикаторів стану екологічної безпеки / Л. Д. Яценко, І. С. Іванюта // *Стратегічні пріоритети.* – 2013. – №1(26). – С.134–138.
4. Сокольська Т. В. Економічні основи екологізації сільськогосподарського розвитку / Т. В. Сокольська // *Стратегічні пріоритети економічного розвитку агросфери: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф., 6 лист. 2014 р., Біла Церква, 2014.* – С.26–27.
5. Вишневська О. М. Відтворення ресурсного потенціалу аграрного сектору економіки регіону / О. М. Вишневська, О. А. Літвак // *Економіст.* – 2012. – № 2. – С. 32–34.
6. Статистичний щорічник "Україна в цифрах" за 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Ключник А. Формування і розвиток економічного потенціалу сільських територій України / А. Ключник. – Миколаїв : Дизайн та поліграфія, 2011. – 468 с.
8. Гончаренко І. В. Екологічний вектор трансформації аграрної економіки регіону / І. В. Гончаренко // *Вісник аграрної науки Причорномор'я.* – 2011. – Вип. 3 (60). – С. 30–35.

9. Талавиря М. П. Розвиток біоекономіки та управління природокористуванням / М. П. Талавиря. – Ніжин : Вид. ПП Лисенко М. М., 2012. – 353 с.
10. European Bioeconomy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/research/bioeconomy/agriculture/publications/index_en.htm.
11. Шабанов В. В. Введение в рациональное природоиспользование / В. В. Шабанов. – Москва : МГУ, 2007. – 358 с.
12. Ресурсозбереження та економічний розвиток України: формування механізмів переходу суб'єктів господарювання України на базі ресурсозберігаючих технологій / за заг. ред. І. М. Сотник. – Суми : ВТД "Університетська книга", 2006. – 551 с.

References

1. Khvesyuk, M. A. Hlobal'ni determinanty rehulivannia pryrodokorystuvannia: ekolohekonomichnyj aspekt [Global determinants of environmental management: environmental and economic aspects]. *Sustainable nature management as a key condition for noosphere development of Ukraine: proceedings of the 4th Congress of the Union of economists of Ukraine and Ukrainian research and practice conference*, Kyiv, 2011, pp. 157–167 [in Ukrainian].
2. Savel'iev Y., Kuryliak V. Reformuvannia ukrains'koi ekonomiky: nevidkladnist' i priorytetnist' [Reforming of Ukraine's economy: the urgency and priorities]. *Zhurnal yevropeis'koi ekonomiky – Journal of the European economy*, 2014, Vol. 13, Issue 4, pp. 387–400 [in Ukrainian].
3. Yatsenko L. D., Ivaniuta, I. S. Obgruntuvannia indyikatoriv stanu ekolohichnoi bezpeky [Evaluation of indicators of the environmental safety]. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities*, 2013, No. 1 (26), pp. 134–138 [in Ukrainian].
4. Sokol's'ka, T. V. Ekonomichni osnovy ekolohizatsii sil's'kohospodars'koho rozvytku [The economic basis of ecological agricultural development]. Strategic priorities of economic development in the agrarian sector: *tezy dopovidei Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (6 lystopada 2014 roku) – conference abstracts of the International research and practice conference (6th November, 2014)*. Bila Tserkva, 2014, pp. 26–27 [in Ukrainian].
5. Vyshnevs'ka O. M., Litvak O. A. Vidtvorennia resursnoho potentsialu ahrarnoho sektoru ekonomiky rehionu [Reproduction of resources potential in the agrarian sector of the regional economy]. *Ekonomist – Economist*, 2012, No. 2, pp. 32–34 [in Ukrainian].
6. Statystychnyi shchorichnyk "Ukraina v tsyfrakh" 2015 [Statistical Yearbook "Ukraine in figures" for 2015, from <http://www.ukrstat.gov.ua/>] [in Ukrainian].
7. Kliuchnyk A. Formuvannia i rozvytok ekonomichnoho potentsialu sil's'kykh terytorii Ukrainy [Building and development of the economic capacity of Ukraine's rural areas]. Mykolaiv: Dyzain ta polihrafiia, 2011, 468 p. [in Ukrainian].
8. Honcharenko I. V. Ekolohichniy vektor transformatsii ahrarnoi ekonomiky rehionu [Environmental vector of transformation of the region's agrarian economy]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomor'ia – Bulletin of Agricultural Science of the Black Sea region*, 2011, Issue 3(60), pp. 30–35 [in Ukrainian].
9. Talavyria M. P. Rozvytok bioekonomiky ta upravlinnia pryrodokorystuvanniam [The development of bioeconomy and environmental management]. Nizhyn: Vydavets' "PP Lysenko M.M.", 2012, 353 p. [in Ukrainian].

10. *European Bioeconomy*, from http://ec.europa.eu/research/bioeconomy/-agriculture/publications/index_en.htm [in English].
11. Shabanov V. V. *Vvedenie v racional'noe prirodoispol'zovanie [Introduction to environmental management]*. Moscow: MGU, 2007, 358 p. [in Russian].
12. Sotnyk I. M. (ed.) *Resursozberezhennia ta ekonomichni rozvytok Ukrainy: formuvannia mekhanizmiv perekhodu subiektiv hospodariuvannia Ukrainy na bazi resursozberihaiuchykh tekhnolohii [Resource-saving and economic development in Ukraine: developing mechanisms for transition of Ukraine's business entities to resource-saving technologies]*. Sumy: VTD "Universytets'ka knyha", 2006, 551 p. [in Ukrainian].

Редакція отримала матеріал 23 вересня 2016 р.